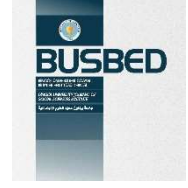

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 18.11.2022
Kabul Tarihi : 28.04.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1206724>

FARABI'NİN FAZİLETLİ ŞEHİR KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Murat SEL¹

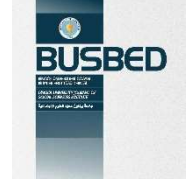
ÖZ

Bir Türk-İslam filozofu olan Farabi yaklaşık olarak 870-950 yılları arasında yaşamıştır ve en önemli İslam filozoflarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada bu büyük İslam filozofunun erdemli ya da faziletli olan ve olmayan şehirleri incelenerek birbirleriyle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Ona göre insanın dünyaya geliş amacı mutluluktur ve bu mutluluğa ancak erdemli ya da faziletli şehirlerde ulaşılabilir. Bu erdemli şehirde başkan ya da reis olabilecek kişi veya kişilerin hangi vasıflara sahip olması gerektiği araştırılırken, aynı zamanda Farabi'nin kimlerden ve hangi oranda etkilenmiş olabileceği incelenmiştir. Farabi'ye göre erdemli yaşam ancak erdemli ya da faziletli toplum veya şehirlerde mümkündür. O, faziletli olmayan şehirlerin niteliklerini de gözler önüne sererek düştikleri hataları tek tek açıklamıştır. O, günümüzden bin yıldan daha uzun bir süre önce yaşamış olduğu halde ileri görüşlü, geleceği gören ve toplumları buna uygun olarak değerlendirip yorumlayan ender bir filozoftur.

Anahtar Kelimeler: Erdem, Mutluluk, Faziletli Şehirler, Erdemli Toplum, Cahil Şehirler.

¹ Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yahya3520@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8517-0054>.

Article Type : Research Article
Date Received : 18.11.2022
Date Accepted : 28.04.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1206724>

EVALUATION OF FARABI'S CONCEPT OF VIRTUOUS CITY

Murat SEL¹

ABSTRACT

Farabi, a Turkish-Islamic philosopher, lived between approximately 870-950 years and is considered one of the most important Islamic philosophers. In this study, the virtuous or virtuous cities of this great Islamic philosopher were examined and tried to be compared with each other. According to him, the purpose of human birth is happiness and this happiness can only be achieved in virtuous or virtuous cities. While investigating what qualifications a person or people who could be president or chief should have in this virtuous city, it was also examined who and to what extent Farabi might have been affected. According to Farabi, virtuous life is possible only in virtuous societies or cities. He also revealed the qualities of cities that are not virtuous and explained the mistakes they made one by one. Although he lived more than a thousand years ago, he is a rare philosopher who sees the future and evaluates and interprets societies accordingly.

Keywords: Virtue, Happiness, Virtuous Cities, Virtuous Society, Ignorant Cities.

¹ Phd. Student, Bursa Uludag University, Social Sciences Institute, yahya3520@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8517-0054>.

1. GİRİŞ

İslam coğrafyasının felsefe ile teması Helenistik dönem denilen Helenistik okullar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu temas sonucu İslam coğrafyalarında farklı felsefi okul ya da ekoller oluşmuştur. Bunlar arasında en önemlileri Mutezile, Cebriye, Eşariye, Maturidiye sayılabilir. Mutezile ekolü, akli hakikatin ölçüsü olarak kabul ettiğinden dolayı, büyük ölçüde, bu ekol sayesinde İslam felsefesi oluşmaya başlamıştır. İslam dünyasında filozoflara “Felasife” adı verilmiştir. İlk İslam filozofu olarak El-Kindi, felasife kabul edilirken onun açtığı yol Meşşaiyyun olarak bilinmektedir. Bu yolda Kindi'nin olduğu kadar Farabi'nin de ismi zikredilmektedir. İslam dünyasında Aristoteles için ilk öğretmen anlamında “Muallim-i Evvel” sıfatı kullanılırken, Farabi için de ikinci öğretmen anlamında “Muallim-i Sani” sıfatı kullanılmaktadır. Batı'da “Alfarabius” veya “Avennasar” ismiyle bilinmektedir.

Farabi'nin felsefesinin temelini “On Akıl Teorisi” olarak da bilinen sudur teorisi oluşturmaktadır. Bu teori, Tanrı ile alem, oluş ile yok oluş, ay altı ile ay üstü ilişkilerinin temelini izah eder ve bu teori birlikten çokluğa geçişi de açıklar. Tanrı, zorunlu varlıktır. Onun mevcudiyeti başka herhangi bir şeye muhtaç değildir. Tanrı hem akıl hem akleden hem de akledilendir. Bilmek, akletmek, yaratmak aynı şeyleri ifade eder. Tanrı'nın kendini bilmesi ve akletmesi sonucu “ilk akıl” sudur eder. Oradan da ikinci akıl ve ilk felek sudur eder. Sözü edilen bu sudur zinciri, onuncu akıl ile dokuz felek ve dokuz nefis tamamlanmaya kadar sürer. Son akıl olan Onuncu Akıl “Faal Akıl”dır. Ay altı alem, Faal Akıl tarafından yönetilir. Daha sonra “heyula” denilen eşyanın kaynağını temsil eden ilk madde sudur etmiştir. Cisimler dünyası ya da ay altı alem bu sıralamanın en altındadır. Farabi bu teorisiyle Plotinos'un sudur teorisi ile Platon'un “en iyi” dediği idealar alemini ve Aristoteles'in değişmeyen ay üstü alemini ve aynı zamanda İslam'ın Tanrı anlayışını uzlaştırmıştır. İslam'daki yaratma denilen yok iken var olmayı, Antik Yunan dünyasındaki daimî varoluş anlayışı ile açıklamıştır. Dolayısıyla Farabi'nin sistemi Platon'un, Aristoteles'in, Plotinos'un ve İslam anlayışının uzlaştırılması anlamını taşımaktadır. İnsan bilgisi, sudur halkalarından oluşan akıllardan meydana gelmektedir. Burada Faal Akıl devreye girmektedir. Güneşin gözle ilişkisi ne ise Faal Akıl ile insan akli arasındaki ilişki de öyledir. Faal Akıl'la iletişim kurmanın iki yolu vardır. Bunlar Tefekkür ve tahayyüldür. Tahayyül yoluyla Faal Akıl ile iletişim kuranlar sadece peygamberler iken tefekkür yoluyla iletişim kuranlar ise filozof ya da bilge kişilerdir. Dolayısıyla dini hakikat ile felsefi hakikat aynı kaynaktan beslenmektedir (Toku, 2007, s. 83-86). Bu hakikatler evreni ve evrende oluşu açıklayarak insanların hem bireysel hem de toplumsal mutluluğuna katkı sağlarlar.

“Mutluluk her insanın arzuladığı bir amaçtır; ona kendi çabasıyla yönelen herkes ancak bir ‘yetkinlik’ (kemal) olmasından dolayı yönelir; çünkü o çok meşhur bir amaçtır ve bunun böyle olduğunu açıklamak için herhangi bir söze gerek yoktur.” (Farabi, 1993, s. 26). Farabi'ye göre bir mutluluk araştırmacısı doğa bilimlerini inceledikten sonra doğa ötesi varlıkları araştırır ve ardından ise insanın kainattaki konumunun ne olduğunu araştırmaya başlar (Farabi, 1999, s. 64-65).

İnsan davranışlarının amacı iyi olduğu için insan önce kendini sonra evreni anlamalıdır. Evrenin amacını anlayan insan mutluluğu yakalayabilir. Evrenin amacını ve birliğini yakalayabilmek ise Faal Akla yönelmek ile mümkündür. İnsan ancak bu sayede kötülüklerden uzak durup iyiliklere varabilir. Bu ise ahlak felsefesinin amacıdır. Bilgiyi, iyiyi, faydalıyı aramak, insanın kendisini ve varlığı araması demektir (Erkızan & Çüçen, 2013, s. 284-285).

Bu çalışmada Farabi'nin siyaset ve ahlak anlayışının birbiri ile yakın ilişkisinden yola çıkılarak erdemli (faziletli) şehir kavramı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışma iki başlık altında ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır. Birincisi: “Mutluluk, Erdem ve Faziletli Şehir İlişkisi”, İkincisi ise: “Faziletli Olmayan Şehirlerin Birbirleriyle İlişkisi” başlığını taşımaktadır.

2. MUTLULUK, ERDEM VE FAZİLETLİ ŞEHİR İLİŞKİSİ

İnsanların nihai ve en yüksek amacı mutluluktur. İnsanlar mutlu olmak için yaratılmıştır ve bu mutluluk akıl kuvvetini hayata geçirmek ile mümkün olabilir. Akıl, hem mutluluğun kendisi, kaynağı iken hem de insanları mutluluğa ulaştıran biricik araçtır. İnsan akıl kuvvetini gerçekleştirdiği zaman yani felsefi tefekküre yükseldiği zaman maddi varlığını aşar ve mutluluğun kapıları ardına kadar açılır. Öyleyse insanın amacı evrenin esas ve en yüksek amacını anlamak demektir. Bu ise Faal Akılın insanların akıl kuvveti üzerinde etkisiyle gerçekleşme şansına sahiptir. Bu durum, yani, insan aklının olgunlaşmış Faal Akılla etkileşimde bulunması evrensel bilgiyle aydınlanmak demektir. Bu ise en yüksek ve en gerçek mutluluktur. Bu seviyeye yalnızca filozoflar ve peygamberler ulaşabilir. Sıradan insanlar ise mutluluğa iki aşırı uçtan uzak durarak yaklaşabilir. Ancak sıradan insanlar asıl mutluluğa peygamberlerinin önderliğinde, ahlaklı ve erdemli yaşamayı alışkanlık haline getirip, güzel huylar edinerek ulaşabilirler. Filozof entelektüel yeteneklere sahip iken peygamber politik yeteneklere sahiptir ve insanları doğru bilgiye yönlendirerek mutlu olmalarını sağlar. Bu şekilde yetkin idareciler olan peygamberler tarafından belirlenen ilk ve yasalara uygun olarak yönetilen bir toplum iyi toplum ya da erdemli

şehir olarak nitelendirilebilir (Cevizci, 2008, s. 159-162). Farabi'ye göre insanlar yalnız başına tecrit edilmiş halde değil de herkesle iyi ilişkiler içerisinde ve iyi yönetilen bir toplumda mutlu ve erdemli olabilir.

Tüm insanlar yaşamını devam ettirebilmek için pek çok şeye ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlarının tamamını yalnız başına sağlayamaz. Bunun için de insanlar bir araya gelmeye muhtaçtır. Her insan, kendi tabiatı gereği, kendini gerçekleştirme ihtiyacını ancak bir araya gelerek mümkün hale getirebilir. Bu bir araya gelmeleri sokak, mahalle, köy, şehir gibi birimlerle ayırabiliriz. Farabi bu birimlerden genellikle “şehir” i kullanır. Ona göre şehir sakinlerinin mutluluğa ulaşmak amacıyla yardımlaşmaları şehir, fazıl bir şehir olarak addedilir. Bu fazıl şehir insan vücuduna benzer. Nasıl ki vücuttaki her bir uzvu amacı, şekli, münasebeti farklı ise şehir de o şekildedir (Farabi, 2001, s. 79-80). Fazıl ya da faziletli şehirde yaşayan insanlar birbiri ile yardımlaşan, birbirinin hayatı ve korunması için çabalayan ve en mükemmeline ulaşmaya çalışan şehirdir (Farabi, 1987, s. 38). İnsanların kendilerini bulabilmeleri ve gerçekleştirebilmeleri toplum halinde yaşamayı zorunlu kılan faziletli şehirde mümkündür.

Faziletli şehir beş bölüme ayrılır. İlk bölümde ameli hikmete sahip olan, hukema, büyük ve önemli sorunlar hakkında fikir sahibi olanlardır. İkinci olarak din temsilcisi ya da taşıyıcıları ve mütercimlerdir. Hatipler, kâtipler, şairler, müzisyenler bu gruptadır. Üçüncü bölümde ölçüm işleriyle uğraşan, muhasebeci, mühendis, doktor, münecimlerdir. Dördüncü bölümde ordu, bekçi gibi kolluk kuvvetleri yer alır. Beşinci ve son bölümde ise zenginler sınıfı vardır. Çiftçiler, çobanlar, tüccarlar gibi servet kazanan kişiler bu gruptadır (Farabi, 1987, s. 49-50). Dikkat edilecek olursa bu sınıflar arasında zenginlerin yer aldığı grup en sondadır. Çünkü Farabi, maddi zenginliğin kalıcı bir şey olduğunu, daha da ötesinde bir amaç olduğunu düşünmez.

Farabi'ye göre ideal şehrin amacı insanların özlemini çektiği mutluluğu yakalamaktır. Çünkü mutluluk tüm faydaların en yücesidir. Mutluluğa ise ancak en güzeli yaparak ya da en güzel şekilde davranarak ulaşılabilir. İdeal şehirdeki ideallığın ölçüsü ılımlılıktır, ölçülülüktür, aşırılıktan kaçınmaktır. İdeal şehrin başındakinin görevi ise hem siyasi hem ahlakidir (Feyyaz, 2009, s. 37). Bu sebeple faziletli şehrin yöneticileri sadece teorik olan bilgileri özümseyen değil, aynı zamanda etik ilkeleri de benimsemiş kişiler arasından seçilmelidir.

Erdemli toplum yöneticisi bir rastlantı ürünü değildir. Sadece doğal yatkınlık ve toplumsal ve ahlaki statü belirleyici olamaz. O, öncelikle yöneticilik sanatını icra etmeye elverişli olmalıdır. Çünkü yönetme sanatı, sanatların en üstünüdür. Dolayısıyla erdemli bir yönetici tüm sanatların kendisine hizmet ettiği yönetme sanatına sahip olmalıdır (Aydınlı, 2000, s. 178).

Fazıl şehrin başındaki kişi yönetme sanatına hâkim olan ve topluma rehberlik yapabilecek olanlar arasından seçilmelidir. Farabi yönetme sanatının önemini Fusus'u'l Medeni adlı eserinde şu şekilde ifade eder: “...Şehirdeki diğer sanatlar arasında sultanlık sanatının ve siyasi sanatın durumu, mimarlar arasında baş mimarın durumu gibidir. Çünkü mimarların sanatlarının, baş mimarın sanatının amacını tamamlamak için kullanıldığı gibi, şehirlerdeki diğer sanatlar da, sadece siyasi sanatın ve sultanlık sanatının amacının tam olarak elde edilmesi için iş yapar ve kullanır.” (Farabi, 1987, s. 28).

Fazıl şehrin başkanı herhangi birisi olamaz. Benzer şekilde başkanlık sanatı da herhangi bir sanat gibi değildir. Çünkü şehirdeki sanatların birçoğu hizmet etmeye yöneliktir. Üstelik insanların çoğu hizmet için yaratılmıştır. Ancak sanatlar arasında yer alan başkanlık sanatı, hiçbir şahsın başkanlığını kabul etmez. Başkanlık sanatından daha yüksek bir sanat mevcut değildir ve bu sanat diğer sanatlara rehberlik edebilecek mahiyettedir (Farabi, 2001, s. 84-85). Farabi'nin tasarlamış olduğu mükemmel insanda peygamberlik ve filozofluk bir araya gelmektedir. Bu insanın, bir başkasının hükmü ya da yönetimi altına girmesi mümkün değildir. Çünkü o, doğası gereği mükemmelliğin en son sınırına ulaşmıştır (Aydınlı, 2000, s. 182-183). Reis olmanın ilk şartını Farabi şu şekilde açıklar:

“Vahiy bir kimsenin Faal Aklından muhayyile kuvvetine taşınca, o kimse peygamber olur; gelecekte haber verir ve ilahın aklettiği bir varlık ile hali hazırdaki cüz'iyat hakkında haber verir. Bu mertebeye erişen bir insan, insanlık mertebelerinin en mükemmeline ve saadetin en yüksek derecesine varmış olur: nefsi de mükemmelleşip... Faal Akıl ile birleşmiş halde bulunur ve saadete ulaştıran her fiile vakıf olur. İşte reisin ilk şartı budur.” (Farabi, 2001, s. 86-87).

Fazıl şehrin başkanı ya da reisi hem milletin reisi hem de yeryüzünün reisidir. Bu mertebeye hasıl olacak kişide doğuştan önemli özellikler mevcut olmalıdır. Bunlar arasında ilk olarak bu kişinin her uzvu eksiksiz ve tam olmalıdır. Bu kişi, kendisine söylenen her şeyi iyi düzeyde kavrayıp anlamalıdır. Bunun için de duyduğu ve gördüğü her şeyi iyi bellek ve unutmamak için kuvvetli bir hafızaya sahip olmalıdır. Gördüğü en küçük bir delili bile fark edip yerinde kullanmasını bilecek kadar uyanık ve zeki olmalıdır. Ardından her şeyi tüm çıplaklığıyla açık ve seçik olarak ifade edebilmesi için güzel konuşmayı bilmelidir. Öğrenme ve öğretmeyi kendini ona kaptıracak kadar sevmeli ve bu durumdan hiçbir şekilde şikâyet etmemelidir. Oyunlardan sakınarak yemeye, içmeye ve kadınlara düşkün olmamalıdır. Doğruları ve doğruyu sevmeli; altın, gümüş gibi dünyalıklara göz koymamalıdır. Adaleti severek zulümden ve zalimlerden nefret etmelidir. İyi ve güzel bildiği her şeyi

destekleyerek ölçülü bir mizaca sahip olmalıdır. Şiddeti ve aksiliği kötülüğe davet edildiği zaman göstermelidir. Zorunlu olarak gerçekleştirmek istediği şeyler konusunda cesaret göstererek büyük bir azim ve irade sahibi olmalıdır. Yukarıda sayılan meziyetlerin doğuştan bir kişide toplanması çok zor bir ihtimal olduğundan, bu fitrattaki insanlara toplumda pek rastlanmaz. Ancak yukarıda zikredilen meziyetlerin ilk beşini ya da altısını kendinde toplayan kişi de reis olabilir. Ancak bu kişi büyüdüğü zaman onda sayacağımız altı özellik bulunmalıdır (Farabi, 2001, s. 87-89). Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

“Birincisi: Hakim olması lazımdır.

İkincisi: Ondan önce gelenlerin şehre verdikleri kanun ve düsturları bilip bellemesi ve bütün işlerde onların izinden, bu kanunlar mucibince, hareket etmesi lazımdır.

Üçüncüsü: Eskilerin kanuna bağlamadıkları hususlar hakkında iyi istinbatlarda bulunması ve istinbatlarında eskilerin izinden yürümesi lazımdır.

Dördüncüsü: Eskilerin tabiatıyla meşgul olmadıkları hazır meseleler hakkında iyi hükümler verebilmesi için kuvvetli istinmatlarda bulunması ve istinbatının şehir menfaatlerinden mülhem olmaları lazımdır.

Beşincisi: Eskilerin şeriatlerini ve onların izlerinden giderek kendisinin istinbat ettiği kanunları iyi konuşarak öğretebilmesi lazımdır.

Altıncısı: Harp yorgunluklarına bedenlen mütehammil olması ve harp sanatının esaslı ve tali özelliklerini bilmesi lazımdır.” (Farabi, 2001, s. 89-90).

Yukarıda sözü edilen şartların hepsinin bir tek kişide bulunmaması durumunda bu vasıfları taşıyan kişilerin bir araya gelmesi de söz konusu olabilir. Böyle bir durumda bu sistem “erdemlilerin idaresi” olacaktır.

3. FAZİLETLİ OLMAYAN ŞEHİRLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİSİ

Farabi, faziletli şehirlere aykırı olan şehirleri şöyle sıralamaktadır: Cahil şehir, fasık şehir, değişmiş şehir, şaşkın, sapmış ya da sapkın şehir. Farabi bu şehirleri halkın arzu ve davranışlarına göre sıralar. Cahil şehir, mutluluğu düşünmez de tanımaz da. Kendilerine öğretileni hemen kabul edip ona inanırlar. Onların en büyük saadeti servet, şehvet, saygı ve itibar kazanmaktır. Bu cahil şehir, kendi içinde altıya ayrılır. Bunlar zaruri şehir, değiştirici sarraf şehir, bayağılık ve bedbahtlık şehri, haysiyet (keramet) şehri, tagallüb şehri, cimai şehirdir. Zaruri şehir, yaşamak için gerekli olan yiyecek, içecek gibi zorunlu ihtiyaçların olduğu ve bu ihtiyaçlar için yardımlaşıldığı şehirdir. Değiştirici sarraf şehirde ise insanlar servetlerini arttırmaya çalışırlar. Bayağılık ve bedbahtlık şehrinde insanlar maddi zevklerine düşkündür. Yemek, içmek, şehvet peşinde koşmak, eğlence ve şaka en büyük saadetleridir. Haysiyet şehrinde saygı, itibar ve şöhret kazanmak esastır. Tagallüb şehrinde, halk başkalarını ezmeye ancak kendini ezdirmemeye çalışır. Cimai şehirde ise halk dilediği gibi yaşar ve dilediğini yapar (Farabi, 2001, s. 90-92). Faziletli olmayan şehirlerde herhangi bir standart yoktur, özgürlük hat safhada olduğundan herkes her istediğini yapmakta serbesttir. Böyle bir toplumda en büyük zenginlik maddi zenginlik olup, manevi zenginlikler maddi zenginliklerin gölgesinde varlığını sürdürmektedir. Bu şekilde olan şehirler ideal olmayan şehirlerdir.

İdeal olmayan şehirler bilgisiz şehirlerdir. Bu şehirde yaşayan halk hem mutluluğu tanımaz bilmez hem de bilse de aklına getirmez. Çünkü amaçları mal-mülk edinmek ve fiziksel zevklerini tatmin etmektir. İdeal olmayan şehirler arasında en kötüsü sapkın şehirlerdir. Çünkü orada yaşayan halkın yöneticileri kendilerini Tanrı gibi görürler. Bu yöneticileri halkın inançlarını bozmaya ve onları yoldan çıkarmaya çalışırlar (Feyyaz, 2009, s. 39).

Fasık şehir ise düşünce olarak fazıl şehirden farklı değildir. Fazıl şehir halkının tüm bildiği ve inandığı şeyleri bilir. Ancak işleri ya da eylemleri cahil şehrinkinden farksızdır. Değişmiş şehir, önceleri fazıl şehir gibi düşünürlerken sonradan fikir değiştirmiş ve başka türlü olmaya çalışmışlardır. Şaşkın, sapkın ya da şaşmış şehirde ise dünya hayatından sonra mutluluğa ya da saadete kavuşulacağı bilinmekle birlikte bazı birtakım sapkın fikirler vardır. Örneğin bu şehrin birinci reisi yalan söyleyip aldatmaktan, aldanmaktan hiç çekinmez. Bu şehrin başındakiler, fazıl şehrin tam zıttını yaparlar (Farabi, 2001, s. 92-93).

Cahil şehirlerde yaşayan halk ruhen noksanlıklar içinde kaldıkları için nefisleri maddeyle bütünleşmiştir. Dolayısıyla nefislerinde bir hakikat kırıntısı taşımazlar. Tapma seviyelerindeki madde çözülünce, hayat imkanları da çözülüp dağılmıştır. Helak olduktan sonra hepsinin mukadder akıbeti et yiyen hayvanlarla yılanlar cinsindedir. Ancak fazıl şehir halkı, onları madde olmaktan kurtarabilir (Farabi, 2001, s. 98). “... Biz maddeden uzaklaştıkça, ilk mevcudu daha tam bir surette tasavvur ederiz. Biz bilfi’l akıl oldukça ona daha çok yaklaşırız. Nihayet maddeden tamamıyla sıyrıldığımız anda zihnimiz onu mükemmel surette kavrar.” (Farabi, 2001, s. 25-26). Mutluluk ancak bu şekilde insan ruhunun maddeye ihtiyaç duymayacak aşamaya ulaşması ile mümkündür (Farabi, 2001, s. 69). Cahil şehir telakkisine göre adalet dövüştür, başkasını ezmektir. Hangisi diğerini ezerse o, kazançlı ve mutlu olur (Farabi, 2001, s. 109-110). İnsanlara gerçek mutluluğu veren ya da bildiren şey hikmettir.

Hikmet ise bize varlığın en son sebebini verir. Bu en son sebep de Bir'dir, İlk'tir. İnsan o Bir'i bildiği ölçüde mutlu olur (Farabi, 1987, s. 48).

Fazıl şehir halkı tarafından bilinmesi zorunlu olan bazı önemli noktalar vardır. Öncelikle ilk sebep bilinmelidir. Sonrasında ise maddeden ayrı olan şeylerin bilinmesi gerekir. Doğanın hâkim bir yaratıcının elinden çıkan bir eser olduğunu ve bu eserde hiçbir kusur, ihmâl, eksiklik, haksızlık bulunmadığını bilmelidir. Fazıl şehre zıt olan şehirlerin uğradıkları akıbeti göz önünde tutarak, fazıl şehrin halkının nefislerinin ulaşacağı saadeti bilmelidir (Farabi, 2001, s. 100-101).

Faziletli şehrin başında ilk reis ya da başkanın özellikleri itibarıyla bir tek kişide bulunamaması durumunda ikinci bir durum söz konusudur. Buna göre başkan olmanın şartlarını ya da özelliklerini taşıyabilecek farklı farklı kişilerin toplandığı bir topluluk mümkündür. Bu kişiler en iyi reislerdir, faziletli kişiler olarak da anılırlar. Onların idaresi ise en faziletli idaresi olarak nitelendirilmektedir (Farabi, 1987, s. 50).

Yukarıda bahsedilen en faziletli idaresi olarak nitelendirilen grubun mümkün olmaması halinde ise üçüncü bir durum hasıl olur. Bu durumda ise şehrin reisi olacak kişide şu özellik ya da şartlar bulunmalıdır: İlk olarak, ilk imamların kabul ettiği eski kanun ve adetleri bilmelidir. İkinci olarak, bu kanun ve adetlerin pratikte uygulanması gereken yerleri ve durumları mükemmel bir şekilde idrak etmektir. Üçüncü olarak, sözlü ya da yazılı olan eski adetlerin çok net anlaşılmasını açıklığa, netliğe kavuşturabilme gücüne sahip olmalıdır. Dördüncü olarak, şehrin imarını korumak ve sürdürmek için mükemmel bir fikir ve pratik hikmet sahibi olmaktır. Beşinci olarak, hitabet mükemmelliğine sahip olmalıdır. Yani, başkalarını ikna etme ve hayal gücü konusunda çok iyi olmalıdır. Altıncı olarak ise cihada katılabilme gücüne sahip olmalıdır. Ancak bu özelliklere sahip olan kişi reis olabilir. Bu kişiye "Sultan" denilir. Bu şekilde yönetilen sisteme ise Kanuni Sultanlık (Mülken Sünniyen) adı verilir. Yukarıda bahsedilen üçüncü durumun da mümkün olmadığı hallerde ise son olarak dördüncü durum gerçekleşir. Sayılan özellikleri taşıyan kişi olmadığı durumlarda bu şartları taşıyabilecek ayrı ayrı kişilerin olduğu bir grup söz konusu olur. Bu gruba ise kanuna göre reisler (ruesa'es-sünne) adı verilmektedir (Farabi, 1987, s. 50-51).

Adalet, şehir halkının ortak olduğu tüm iyi şeylerin aralarında paylaşılmasında, bölüştürülmesinde ve bunların korunmasında yatmaktadır. Reisin adaleti sağlamak ya da kendine saygı ve itaat etmeyi sağlamak için savaş çıkarması haksız bir savaştır, aynı şekilde bu amaç uğruna insanları öldürmesi de haksızlıktır (Farabi, 1987, s. 53-57). Ayrıca faziletli insan ölümden endişe etmez, korkmaz. Ölümden cahil ve fasık şehirler korkar. Çünkü onlar, ölüm ile mutluluğu kaybedeceklerini düşünürler. Cahiller, mutluluk hakkında hiçbir şey bilmez. Faziletli insan öldüğünde veya öldürüldüğünde, şehir halkı onun için yas tutmalı ve bu durum için ona gıpta etmelidir (Farabi, 1987, s. 63-64). Çünkü Faziletli şehir halkı bireysel olarak değil kolektif olarak hareket ederek birbirlerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurur.

"Fazilet için toplanmış (içtima) bir toplulukta hiçbir ayrılık ve uyuşmazlık vuku bulmaz. Çünkü faziletin amacı, birdir, yani başka bir şey için değil, bizzat kendisi için istenilen iyi' dir. Bu ikisinin arzu ve amacı, sadece, aslında iyi olan amaca yönelik olduğu için, ona götürülen yolları da, bizzat o şey için olan sevgileri de birdir. Onlar, amaçları bir olduğu sürece, asla ayrılığa düşmezler." (Farabi, 1987, s. 76).

Erdemli şehirdeki halk ilk başkanlarının özelliklerini, ona vahyin nasıl geldiğini, o olmadığı zaman yerini kimin alacağını bilir. Ayrıca yine aynı şekilde erdemli şehir halkı, şehrinin özelliklerini ve karşıtlarını çok iyi bilir. Çünkü bu halk, erdemli şehir olmanın bilinciyle akli ve ahlaki olarak iyi bir donanımına sahiptir. Farabi her ne kadar siyaset konularındaki fikirlerinde İslam anlayışına daha yakın bulunduğu Platon'un devlet görüşünü benimsemiş ve ona çok benzeyen fikirler ortaya atmışsa da Farabi'nin erdemli şehri Platon'un ideal devletinden oldukça farklıdır. Çünkü Farabi'nin erdemli şehrindeki filozof, yani ilk başkan, erdemli dinin etkisiyle oluşturulan bir hayat tarzına sahipken, Platon'da böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca Farabi'nin hiyerarşik düzeninde katı bir sınıf anlayışı yoktur ve onun erdemli şehrinde özel mülkiyet yasaklanmamıştır. Cahil şehirler arasında erdemli şehir potansiyeline en yakın olabilecek şehir türü zaruret şehridir. Farabi'nin tasavvur ettiği erdemli şehir, herhangi bir yerde pratik olarak uygulanabilecek bir devlet olarak anlaşılmamış, hali hazırdaki devletlerin, bahsedilen devlet şekline ahlaki ve siyasi olarak nasıl yaklaşılabileceğine dair önemli izler taşımaktadır (Kuzu, 2013, s. 39-49).

Farabi, Türk İslam dünyasında medeniyet fikrini şehirleşme kavramı ile birlikte düşünerek bu sentezi felsefi temellere dayandırarak işleyen ve açıklayan ilk düşünürdür. O, erdemi ve erdemli olmayı ilk olarak idarecilerde olması gereken bir kavram ya da özellik olarak düşünmüş, erdem sahibi olmayan bir idarecinin halkından bu özelliği beklemesinin anlamsız olacağını savunmuştur (Şimşek, 2021, s. 13). Buradan yola çıkarak İslam medeniyetinde erdem ve bilgi kavramları arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Farabi'ye göre ideal bir toplumu oluşturan toplumun önde gelen kişileri ilahi kaynaklar ile beslenip eğitimsel faaliyetlerinin temelini Tanrı'dan almıştır. Çünkü bu liderler önemli maharetleri olan peygamberler gibi önemli erdemleri insanlara aktarmaktadır. Dolayısıyla lider vasfı taşıyan kişiler eğitici kişiler olup aynı zamanda

toplumda bilgi ve erdem açısından önemli bir yerde konumlanan kişilerdir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin temelinde kişilerin en doğru olanı seçebilmek için gerekli olan bilginin kazandırılması yatmaktadır. Bu bilgilerin önemli bir bölümü manevi olan şeylerdedir. Çünkü Farabi'ye göre manevi ve teolojik gereksinimlerin giderilmesi ile mükemmelliğe yaklaşılabılır ve mutluluğa erişilebilir. Bu yolda en önemli görev önce ebeveynlere düşerken sonra ise eğitimci olanlara ve bahsi geçen toplumdaki liderlere düşmektedir (Şimşek, 2021, s. 49-50).

Aristoteles' göre ilk madde ezeldir, yaratılmamıştır. Ancak İslam inancından ilk madde ve evren Allah'ın hür iradesi ile yaratılmıştır. Farabi'nin ortaya attığı sudur öğretisi ise Aristoteles'in öne sürdüğü maddenin ezeliğini kabul ederken diğer taraftan bu maddenin Allah'tan sudur ettiğini kabul ederek dini felsefeye yaklaştırmaya çalışmakta ve Aristoteles ile İslam inancının sentezini yapmaktadır (Taylan, 2006, s. 177).

Farabi, İslam felsefesinde Tanrı anlayışını, Aristoteles'in İlk Muharrik'ini ve Plotinusçu aklı birleştirmek suretiyle bunları sentezleme amacı gütmektedir. Bunu yaparken İslam inancını temele koyarak, İslam dininin Tanrı'ya yüklediği anlam ve tanımlamalara göre bir harmanlama işine girişmiştir. Bir yandan da felsefenin olanaklarıyla İslam dinini rasyonelleştirme yoluna giderek, Yunan teolojisindeki Tanrı kavramı ile İslam dinindeki Tanrı kavramlarının aynı amaca hizmet etmesi gerektiğini düşünerek din ile felsefenin herhangi bir çatışma içerisinde olmadığını göstermeye çalışmıştır (Aydınlı, 2000, s. 193-195).

4. SONUÇ

Bir Türk filozofu olan Farabi'nin en çok etkilendiği isim her ne kadar Aristoteles olarak gösteriliyor olsa da ortaya koyduğu fikirler incelendiği zaman onun Platon'dan da ciddi oranda etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki onun maddiyata karşı uzak durulması gerektiğini vurgulayarak maddi şeylere taparcasına onlardan medet ummanın insanı mutluluk yerine mutsuzluğa sürükleyeceği fikrini Platon'un eserlerinde de görmekteyiz. Platon'da da beden bakımından ziyade ruh bakımının önemli olduğu sürekli olarak vurgulanmaktadır. Ayrıca benzer şekilde Platon'un "İyi" ideası ile Farabi'nin "Faal Akli" arasında da düşünsel benzerlikler vardır. Yine benzer şekilde her ikisinin de mantık ve matematik çalışmalarına önem ve öncelik verdiği görülmektedir. Erdemlilik ve erdemli olma konusunda ise bunun anahtarının iki aşırı uçtan sakınmak olduğunu söylemesi, bize, Aristoteles'in *Nikomakhosa Etik* adlı kitabında Aristoteles'in erdem hakkında söylediklerini hatırlatmaktadır.

Ortaçağ'da İslam dünyasında mutluluk-bilgi-erdem arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu durum Farabi'de sıklıkla dile getirilmektedir. Nihai amaç mutluluktur ve bu mutluluğu getirecek olan şey de bilgi ve erdemdir. Erdemin, iyi davranışları alışkanlık haline getirmek olduğu düşünüldüğünde erdemli insan, aynı zamanda iyi insandır. Farabi'ye göre de insanların dünyaya gelme amacı mutluluktur ve bu mutluluğa ancak erdemli bir toplumda erişilebilir. Sözü edilen mutluluk kolay ya da basit gibi görünse de aslında bu hedefe ulaşılması öyle her zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü Farabi'nin sözünü ettiği erdemli yaşam, yalnızca toplum ya da şehir yaşamında mümkündür. Bu durum, erdemin, erdemliliğin, erdemli yaşamın yalnızca şehir yaşamında mı görüleceği sorunsalını beraberinde getirmektedir.

Farabi'nin ideal devlet anlayışı, Platon'un ideal devlet anlayışına benzemektedir. Ancak Farabi'ye göre faziletli şehrin başındaki kişi aynı zamanda "Yeryüzünün Reisi" dir. Farabi'nin ortaya attığı "Yeryüzünün Reisi" ile Platon'un ortaya koymuş olduğu "Filozof-Kral" anlayışlarının temeli özünde birbirine çok benzemektedir. Ancak Farabi'de erdemli şehrin başına geçebilecek ya da geçebilecekler daha fazla alternatifler arasından seçilmektedir. Ayrıca faziletli şehirler arasındaki en son bölümün ya da sınıfın zenginler sınıfı arasından seçilmesi, Platon'un Farabi'nin felsefesinde önemli yer ettiğini gösteren bir başka işarettir. Ayrıca bu şehirler sıralamasında cahil şehirleri de tek tek sınıflandırıp tanımlaması ve özelliklerini ortaya koyması günümüze ışık tutması açısından önem taşımaktadır. Zira o, demokratik şehirleri cahil şehirler kategorisinde sınıflandırmıştır.

Farabi bir eklektik filozof olarak görülebilir. Çünkü o, Yunan felsefesini, Aristoteles'i, Plotinos'u ve İslam felsefesini uzlaştırma amacı taşımaktadır. Sık sık din ile felsefenin birbirini dışladığı, yok saydığı görülen Ortaçağ'da, Farabi din ile felsefenin kesinlikle birbirini reddetmediğini, birbirine düşman olmadığını, birbirini desteklemesi gerektiğini düşünerek filozof ile peygamberi aynı sınıfta ya da düzeyde kabul ederek daha iyimser ve ılımlı bir ortamın kapılarını açmıştır.

Büyük Türk-İslam filozofu Farabi'nin ideal devlet anlayışı, felsefi bir perspektif taşımaktadır. Bu felsefi perspektifteki en önemli temalardan birini "mutluluk" oluşturmaktadır. Sözü edilen mutluluğun pratiğe dökülebilmesi, tıpkı Platon'da olduğu gibi, filozof-kral vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Bu bakış açısından yaklaşıldığında Farabi'nin düşüncelerinin siyasi bir içeriği de vardır. Mutluluğa giden yol ancak erdemli bir toplumda mümkündür. Dolayısıyla "erdemli toplum" ve "erdemli şehir" kavramları arasında yakın bir ilişki vardır. Daha adil, daha mutlu bir dünya Farabi'nin sözünü ettiği erdemli bir toplumda mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, Y. (2000). *Farabi'de Tanrı-İnsan İlişkisi*. İz Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2008). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi* (3. Baskı). Asa Kitabevi.
- Erkızan, H. N., & Çüçen, A. K. (2013). *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi (Felsefe Tarihi 1)* (2. Baskı). Sentez Yayıncılık.
- Farabi. (1987). *Fususü'l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)*. Çev. Hanifi Özcan. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Farabi. (1993). *Mutluluk Yoluna Yönelme*, Çev. Hanifi Özcan. İzmir.
- Farabi. (1999). *Mutluluğun Kazanılması*, Çev. Ahmet Arslan. Vadi Yayınları, Ankara.
- Farabi. (2001). *El-Medinetü'l Fazıla*. Çev. Nafiz Danışman. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Feyyaz, S. (2009). *Doğu İslam Felsefesinin Babası El-Farabi* (4. Basım). Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Kuzu, A. (2013). *Filozofların Babası Farabi*. Paraf Yayınları.
- Şimşek, N. (2021). *İslam Filozoflarının Ahlak ve Eğitim Anlayışı (Farabi, İbn Sina, Kınalızade Ali Efendi)*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Taylan, N. (2006). *Anahatlarıyla İslam Felsefesi [Kaynakları-Temsilcileri-Tesirleri]* (5. Baskı). Ensar Neşriyat.
- Toku, N. (2007). *İslam Felsefesine Giriş*. Savaş Yayınevi.